

Az Alaptörvény preferenciáiról²

z írás az Alaptörvény preferenciáiról szól. Arra hoz bizonyítékokat, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszere számos olyan társadalmi modellel és az alkotmány emberképében ezekre rezonáló preferenciát sorakoztat fel, amelyek illiberálisként jellemezhetőek. Műfaját tekintve az írás egyfajta szöveggyűjtemény, az Alaptörvény textuális elemzésre épített vizsgálat arról, hogy a szöveg jelentéstartalmába milyen értelmezési lehetőségek vannak beleszűrve arról, hogy – a tárgykörben született kritikus szakirodalmi érvek és észrevételek szerint – az alkotmány alapvetően kiket tart a politikai közösség (ideális) tagjainak. Az idézett szövegek azt bizonyítják, hogy az alkotmányos szöveg- és értékválasztások nemcsak hogy a paternalista államfelfogást követik és vetítik előre, de a politikai közösség tagjait tulajdonképpen explicit módon és ezáltal kizárólagos jelleggel oly módon határozzák meg (esetenként már sokkal az alaptörvény elfogadását megelőző idő óta kontinuous joggyakorlatot jóváhagyva és megerősítve), amely nemcsak, hogy tagadja a befogadó, multikulturális és liberális demokráciák modelljét, de esetenként kirekesztő, és az emberi jogok és az alkotmányos demokráciák huszonegyedik századi standardjainak sem minden esetben felel meg.

Az írás terjedelmi korlátokra tekintettel nem kíván, és nem is tud átfogó képet alkotni az alkotmányos identitás teljességéről, mindössze arra hoz bizonyítékokat, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszere számos olyan társadalmi modellel és az alkotmány emberképében ezekre rezonáló preferenciát sorakoztat fel, amely – összhangban Orbán Viktor miniszterlenök a Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor rendezvényén 2014 júliusában megtartott, Magyarországon és külföldön egyaránt nagy visszhangot kiváltott³ előadásával –

¹ Tudományos tanácsadó, MTA TK Jogtudományi Intézet. 1014 Országház u. 30. pap.andras.laszlo@tk.mta.hu

² A tanulmány az „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban” című, 108836. számú OTKA támogatásával született. Egy korábbi változata „Ki és mi a magyar? Az Alaptörvény preferenciái kritikai perspektívából” címmel megjelent a Gárdos-Orosz Fruzsina és Sente Zoltán által szerkesztett „Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon”, c. kötetben (Nemzeti Köszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014, 251-270), valamint „Személyiségkép és alkotmányos identitás a Nemzeti Együttműködés Rendszerében” címmel a Közjogi Szemle 2014/4. számában.

³ Ld. pl. Halmai, Gábor: Illiberal Democracy and Beyond in Hungary, VerfBlog, 2014/8/28, <http://www.verfassungsblog.de/en/illiberal-democracy-beyond-hungary-2/>, Honor Mahony: Orban wants to build 'illiberal state', 28.07.14, <http://euobserver.com/political/125128>, Damien Sharkov: Hungary's Mussolini Vows to Make the EU Member an 'Illiberal State', Newsweek, 7/30/14, <http://www.newsweek.com/hungarys-mussolini-vows-make-eu-member-illiberal-state-262127>, Harold Meyerson: Hungary's prime minister a champion for illiberalism, The Washington Post, 2014/08/06, http://www.washingtonpost.com/opinions/harold-meyerson-hungarys-prime-minister-is-a-champion-of-illiberalism/2014/08/06/143a53ae-1d9d-11e4-82f9-2cd6fa8da5c4_story.html, The 'Illiberal' Idea Rises. Hungary's leader issues a warning to a complacent West., The Wall Street Journal, 2014 July 31, <http://online.wsj.com/articles/hungarys-illiberal-turn-1406829873>, Kevin A. Lees: Orbán Designs to Turn Hungary into 'Illiberal' State, : 07/31/2014, http://www.huffingtonpost.com/kevin-a-lees/orban-designs-to-turn-hun_b_5634255.html, The New York Times

illiberálisként jellemezhetőek. Műfaját tekintve az írás egyfajta szöveggyűjtemény, az Alaptörvény textuális elemzésre épített vizsgálat arról, hogy a szöveg jelentéstartalmába milyen értelmezési lehetőségek vannak belekódolva arról, hogy – a tárgykörben született kritikus szakirodalmi érvek és észrevételek szerint – az alkotmány alapvetően kiket tart a politikai közösség (ideális) tagjainak.

Fontosnak tartom rögzíteni, hogy nem egy esetben az illiberális hagyomány és gyakorlat több területen kontinuusnak tekinthető, és sokszor csupán e reflexek szervültek közjogi formává. Azt is látni kell, hogy az elmúlt évtizedben nemcsak a jogalkalmazók, de a civil jogvédők és a közéletben aktív független értelmiségiek is részesei voltak egy olyan intenzív jogértelmezési és jogpolitikai vitának, ahol a klasszikus alapjogi, a polgárok szabadságjogainak elsőbbsége irányából közelítő (értelmezésben: liberális) felfogás azzal a szempontrendszerrel állt szemben, amely az állam elsődleges feladatát az emberi méltóságnak és a közösség tiszteletének az összehangolt védelmében látja. Jól dokumentálható ez például a gyűlöletbeszéd szabályozása kapcsán folyt viták során.⁴

Az Alaptörvény emberképnek vizsgálata során kiindulópontként Herbert Krüpper *„Paternalista kollektivizmus és liberális individualizmus között: az új magyar Alaptörvényben rögzített emberkép normatív alapjai”* címmel a Közjogi Szemle 2012/3. számában megjelent tanulmánya szolgált. Írásában Krüpper rámutat:⁵ *„Az alkotmány nemcsak jogszabály, hanem értékrendszer is. Az alkotmánybeli értékek alapja annak emberképe, azaz az alkotmánynak az egyénről és annak társadalmi beágyazottságáról szóló állásfoglalása.”* Megítélésem szerint ennél többről is van szó: adott esetben normatív módon is értelmezhető definíciókat találhatunk arra, hogy kik vagyunk *„MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI”*, akik a preambulum, a nemzeti hitvallás értelmében létrehozzuk az alkotmányt, amely amellett, hogy *„jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között”, „Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”*⁶

Editorial Board: A Test for the European Union, AUG. 1, 2014, http://www.nytimes.com/2014/08/02/opinion/a-test-for-the-european-union.html?_r=0

⁴ Ld. p. a liberális Magyar Narancs hasábjain folyt vitát: M. Tóth Balázs-Tordai Csaba: [A gyűlöletkeltő szövegről](#), Magyar Narancs, 2013. július 25., Hegyi Szabolcs-Simon Éva [Felesleges ráfizetés](#), Magyar Narancs, 2013. augusztus 15.), Kirs Eszter: Olaj, cseppenként, Magyar Narancs, 2013. szeptember 19, Somody Bernadette-Szabó Máté Dániel: [Hamis megnyugvás](#), Magyar Narancs, 2013. szeptember 12., M. Tóth Balázs-Tordai Csaba: Miért kell a sorompó? – A gyűlöletbeszéd-vita tanulságairól, Magyar Narancs 2013 október 17.

⁵ Herbert Krüpper: Paternalista kollektivizmus és liberális individualizmus között: az új magyar Alaptörvényben rögzített emberkép normatív alapjai, Közjogi Szemle 2012/3, 8. o. Az írás a Csehi Zoltán, Schanda Balázs és Sonnevend Pál által szerkesztett „Viva vox iuris civilis: Tanulmányok Sólyom László tiszteletére 70. születésnapja alkalmából” c. kötetben publikált, „Zwischen Staatspaternalismus, Kollektivismus und liberalem Individualismus: Normative Grundlagen des Menschenbilds im neuen ungarischen Grundgesetz” rövidített változata.

⁶ Az alapvetés címet viselő alkotmányi fejezet R) cikk (3) bekezdése szerint „Az Alaptörvény rendelkezéseit ... a benne foglalt Nemzeti hitvallással ... összhangban kell értelmezni.”

Küpper szerint az alkotmányozó három modell közül választhat (vagy természetesen ezek valamilyen elegyét is létrehozhatja): „Az individualizmus központjában a szabadsággal és szabad akarattal rendelkező egyén áll. Konfliktus esetén az egyén szabadsága elsőbbséget élvez az állammal és a társadalmi együttélésből adódó kötelezettségekkel szemben. ... A kollektívizmus az ember társadalmi létéből kiindulva az osztálytársadalom (köz)érdekeit hangsúlyozza. ... Az állampaternalizmus alaptézise, hogy az állam az érintettnél jobban tudja, mi jó az egyénnek. ... A demokratikus és a paternalista állam közötti különbség abban rejlik, hogy a demokratikus állam a közjó meghatározását a polgárok önmeghatározásából meríti, ezzel szemben a paternalista állam az egyéni és a közjót maga határozza meg és rákényszeríti a polgárookra. A demokratikus állam a polgárainak eszköze, míg a paternalista állam a polgárainak gyámja. Ez az államfelfogás az abszolutizmus óta a mai napig jellemzi Kelet-Közép-Európa mentalitását, így Magyarországot is.”⁷

Azzal együtt, hogy e tipológia több irányba (például a kommunitarizmus figyelembe vételével) bővíthető lenne, az írás kereteire tekintettel elfogadom Küpper tipológiáját és egyetértve megállapításával, az alábbiakban szisztematikusan összegzem, esetenként némileg kibővítem a tárgykörben született azon szakmai érveket és észrevételeket, amelyek kritikai felvetéseket tartalmaznak. E szöveggyűjtemény által igyekszem felvázolni az alkotmányban a politikai közösség tagjaként meghatározott emberkép kontúrjainak azon vonásait, amelyeket mértékadó szerzők alkotmány- vagy politikaelméleti, esetenként gyakorlati szempontból problematikusnak találnak. A teljes profil, az Alaptörvény emberképének átfogó megrajzolása meghaladná ezen írás kereteit, ezért célja csupán a fentiekre korlátozódik.

Fontosnak tartom rögzíteni, hogy az írás nem foglal állást abban a kérdésben, hogy általánosságban lehet-e, vagy kell-e valamilyen alkotmányos identitás és emberkép mellett elköteleződnie az alkotmányozónak, és mennyiben teljesíthető vagy éppen jogos elvárás a minél befogadóbb, adott esetben értéksemleges hozzáállás egy, immáron a multikulturalizmus tapasztalataira is építeni tudó modern alkotmánynál. Amíg önmagában a kollektivisták elköteleződés nem feltétlenül problematikus (például alapjogvédelmi szempontból), a preferenciaválasztások világossá tétele azonban indokoltá teszi azt, hogy jelezzem az egyéni szabadságjogokat hátrасoroló megfogalmazásokat. Más a helyzet az állampaternalista konstrukciókkal. Ezek az uralkodó alkotmányelméleti paradigma szerint nehezen egyeztethetők össze a modern alkotmányos demokráciák felfogásával.

Az idézett szövegek azt bizonyítják, hogy az alkotmányos szöveg- és értékválasztások nemcsak hogy a paternalista államfelfogást követik és vetítik előre, de a politikai közösség tagjait tulajdonképpen explicit módon és ezáltal kizárólagos jelleggel oly módon határozzák meg (esetenként már sokkal az alaptörvény elfogadását megelőző idő óta kontinuous joggyakorlatot jóváhagyva és megerősítve), amely nemcsak, hogy tagadja a befogadó, multikulturális és liberális demokráciák modelljét, de esetenként kirekesztő, és – ahogy erre elemzők, valamint hazai és nemzetközi jogvédő szervezetek és nemzetközi szervezetek

⁷ Im. 8. o.

számos alkalommal rámutattak –⁸ az emberi jogok és az alkotmányos demokráciák huszonegyedik századi standardjainak sem minden esetben felel meg.

Említett módon ehelyütt területi és tartalmi keretek nem teszik lehetővé annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy milyen értékpreferencia vagy éppen értéksemlegesség várható el egy alkotmány szövegezőjétől, és milyen széleskörű társadalmi támogatottság teheti indokolttá az állampolgárok egyes csoportjainak a preferált vagy adott esetben explicit módon meghatározott politikai közösségből történő bizonyos fokú kirekesztését. Az Alaptörvény kritikusai azonban alappal hivatkozhatnak arra, hogy ezekről a preferenciákról nem folyt meggyőző, részletes társadalmi és politikai vita (a 2010-es választási kampányban például nem alkotmányozásra kapott felhatalmazást a kormánytöbbség), és az alkotmány szövege a nemzeti konzultációnak nevezett eljárás ellenére sem tekinthető bizonyíthatóan széleskörű társadalmi konszenzuson alapuló szövegnek – annak ellenére, hogy a 2014-es választásokon az alkotmányozó pártszövetség ismételt győzelme az Alaptörvény utólagos politikai legitimációjának tekinthető.

Vegyük tehát sorra az Alaptörvény, annak kritikusai által legfontosabbnak tartott kirekesztő preferenciáit.

1. Az Alaptörvény szerint a politikai közösség tagjai, a magyarok szükségképpen patrióták

Az alaptörvény preambuluma, az említett módon nem az alkotmányt elfogadó parlamenti képviselők, hanem a „*magyar nemzet tagjai*”, azaz valamennyi *magyar* nevében kinyilatkoztatott „*NEMZETI HITVALLÁS*” rögzít jónéhány tulajdonságot, amely szükségképpen sajátja valamennyi magyarnak. Így: „*Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a*

⁸ Ld. pl. Jelentés az alapvető jogok helyzetéről: magyarországi normák és gyakorlatok (az Európai Parlament 2012. február 16-i állásfoglalása alapján) (2012/2130(INI)), 2013. június 25; <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP/TEXT+TA+P7-TA-2011-0315+0+DOC+XML+V0//EN>, a „Joggal a Demokráciáért” Európai Bizottsága (a Velencei Bizottság) által

Magyarország új Alaptörvényéről, a magyarországi alkotmányozási folyamat során felmerült három jogi kérdésről, a bíróságok szervezetről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényről és a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvényről, az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvényről, a bíróságokról szóló, a CDL-AD(2012)001. számú vélemény elfogadása után módosított magyar sarkalatos törvényekről, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvényről készített, CDL(2011)016., CDL(2011)001., CDL-AD(2012)001., CDL-AD(2012)009., CDL-AD(2012)020., illetve CDL-AD(2012)004. számú véleménye, a Velencei Bizottságnak és az EBESZ/ODIHR-nak az országgyűlési képviselők megválasztásáról szóló törvényről szóló, CDL-AD(2012)012. számú közös véleménye. Ld. még pl. Eötvös Károly Intézet - Magyar Helsinki Bizottság - Társaság a Szabadságjogokért: F fenntartások Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításával kapcsolatban 2013. március 13., http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Fo_fenntartasok_Magyarország_Alaptorvenyenek_negyedik_modositasaval_kapcsolatban_20130313.pdf

magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette. Büszkék vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre. Büszkék vagyunk a magyar emberek nagyszerű szellemi alkotásaira. Büszkék vagyunk arra, hogy népünk évszázadokon át harcokban védte Európát, s tehetségével, szorgalmával gyarapította közös értékeit. Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. ... Hisszük, hogy nemzeti kultúránk gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez. ... Valljuk, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléséhez vezető évtizedei után múlhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra. ... Bízunk a közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában. Hisszük, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagyra teszik Magyarországot.” Ugyanitt az is olvasható, hogy: „Mi, Magyarország polgárai készen állunk arra, hogy országunk rendjét a nemzet együttműködésére alapítsuk”; valamint, hogy: „Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és kommunista diktatúrák uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését.”

A szöveg szigorú olvasatában közjogilag a politikai közösségben betölthető tagság vonatkozásában így megkérdőjeleződik azon magyar állampolgárok helyzete, akik vagy nem értenek feltétlenül egyet ezen állítások mindegyikével, vagy történetesen csak más dolgokra büszkék, másban hisznek.

2. Az Alaptörvény szerint a politikai közösség meghatározóan hívó keresztén, és valamely történelmi, vagy az állam által kiválasztott, kifejezetten elismert, támogatott felekezet tanainak követője

A NEMZETI HITVALLÁS alapján „Mi, a magyar nemzet tagjai ... Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. ... Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.” A szöveg e tekintetben nem tételez kizárólagos identitást, de kiemelt szerepet konstituál a vallás, nevesítetten a kereszténység számára. A preferencializmust a SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG fejezet VII. cikk (4) bekezdése egyértelművé teszi: „Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.” Az (5) bekezdés szerint „A vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”

Az Alaptörvényről készült egyik első átfogó vélemény⁹ szerzői szerint az alkotmányozás alanyaként emlegetett nemzetet az Alaptörvény keresztény közösségként jellemzi, és az „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét”, nem történelmi ténymegállapításként, hanem a jelenre is érvényes kijelentésként értelmezhető, ahol a politikai közösség valamennyi

⁹ Arató András - Halmai Gábor - Kis János (szerk): Vélemény Magyarország Alaptörvényéről, FUNDAMENTUM / 2011. 1. szám, 63. o.

tagjától elvárható, hogy a himnuszról átvett fohással is azonosuljon: „Isten, áldd meg a magyart!”

Ráadásul az Alaptörvény különbséget tesz az egyházak között, preferálva egyes, az állam által elismert (és megválogatott, többnyire történelmi) felekezeteket.

Majtényi Balázs¹⁰ a nemzetközi szervezetek¹¹ és az alkotmánybíróság döntését¹² „felülalkotmányozó” szabályozásról így ír: *„Az új alkotmány VII. cikk (2) bekezdés első mondata azon vallási tevékenységet végző szervezetek egyházként történő elismerésére ad felhatalmazást az Országgyűlésnek, amelyekkel az állam a közösségi célok érdekében együtt kíván működni. Ez az egyházak és más vallási tevékenységet végző szervezetek között tett megkülönböztetés egy diszkriminatív gyakorlat alapjául szolgálhat, és ez a félelem annál is megalapozottabb, mivel az Alaptörvény az etnikai nemzetet a kereszténységhez köti, így az idézett alaptörvényi rendelkezést diszkriminatív jogalkotás és gyakorlat követheti. ... Az alkotmányos rendelkezés alkalmazása egyúttal az egyházalapítás szabadságának a végét is jelentheti.”*

Az említett Arató-Halmi-Kis-vélemény szerint ezáltal az Alaptörvény keresztény-konzervatív normatívpreferenciákon alapuló életmódmodellt ír elő a közösség tagjainak a közösséggel szembeni kötelezettségei formájában.¹³ Álláspontjuk szerint *„a különböző világnézeti felfogások nem egyenrangúak, noha követésüket nem akadályozza tiltás és üldözés. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az így deklarált tolerancia csak a különféle „vallási hagyományokra” terjed ki, az újabb keletű vagy Magyarországon újabban megjelenő vallási irányzatokra, valamint a nem vallásos lelkiismereti meggyőződésekre viszont nem vonatkozik. Mindez azt jelenti, hogy az Alaptörvény nem egyszerűen helyesli a polgárok egy részének világnézetét, vallását, gyakorlatait és kulturális javait, hanem egyúttal állást foglal abban a kérdésben, hogy melyik világnézet és életfelfogás igaz és helyes, ezáltal alacsonyabb rendűnek tünteti fel a rivális világszemléleteket és kulturális gyakorlatokat. Vagyis az Alaptörvény nem csupán elismeri a kereszténység történelmi szerepét az állam létrejöttében, hanem egyúttal el is kötelezi magát annak erkölcsi és politikai elvei mellett. Következésképpen szakít az 1989-es alkotmány megoldásával, amely semleges maradt a versengő világnézeti felfogások között. ... Az Alaptörvény „különvált, de együttműködő” egyházmodellje a magyar alkotmánybírósági gyakorlatot veszi át, amely szerint a közoktatási, szociális, egészségügyi és adószabályok preferálhatják a „történelmi egyházakat” más egyházakkal szemben, és az egyházak előnyben részesíthetők más intézmények (egyesületek, alapítványok) rovására. Azáltal, hogy ez a felfogás bekerült az Alaptörvénybe, sokkal nehezebben változhat meg az – egyenlőség elvével nem harmonizáló – alkotmánybírósági joggyakorlat.”*¹⁴

¹⁰ Majtényi Balázs: Alaptörvény a nemzet akaratából, Állam- és Jogtudomány 2014/1, 91-92.o.

¹¹ 34A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényről a Velencei Bizottság által annak 90. Teljes ülésén (Velence, 2012. március 16-17.) elfogadott vélemény, CDL-AD(2012)004

¹² 6/2013. (III. 1.) AB határozat

¹³ Im. 66-68.

¹⁴ i.m. 69-70. o.

A Velencei Bizottság számára készített Amicus brief szerint¹⁵ az Alaptörvény az Országgyűlést az egyházi jogállás politikai mérlegelésen alapuló kiosztására hatalmazza fel, és nem arra, hogy elősegítse a vallásszabadság mint alapvető emberi jog gyakorlását, ugyanis a parlament a „közösségi célok megvalósítása során” nem köteles alkotmányos feltételek vagy emberi jogi megfontolások alapján megválogatni társadalmi partnereit. *„Túl azon, hogy az állam együttműködési hajlandósága valamely vallási közösséggel egy tisztán diszkrecionális feltétel, ez a kitétel egyértelműen arra hívja fel az államot, hogy saját szempontjai szerint tegyen különbséget vallási szervezetek vagy közösségek között, azon az alapon, hogy azok mennyiben segítik elő bizonyos állami feladatok megvalósítását. Ez a feltétel akkor teljesül, ha az állam feladja a vallási közösségekkel szemben tanúsított semlegességét. Ez a követelmény egyértelműen sérti az állam semlegességének és pártatlanságának az Egyezmény 9. cikkéből folyó követelményét, amit az EJEB joggyakorlatában következetesen érvényesíti.”*

A közjogi megoldás értékeléséhez nem lényegtelen adalék, hogy a népszámlálási adatok szerint jelentős a nagyobb keresztény felekezetekhez tartozók számának visszaesése 2001 és 2011 között. 10 év alatt 5,5-ről 3,9 millióra csökkent a magukat katolikusnak mondók száma, de a reformátusok (1,6 helyett 1,15 millió), evangélikusok (304 helyett 214 ezer) száma is esett. Ezzel szemben a semmilyen vallási közösséghez nem tartozók száma 1,5-ről 1,8 millióra nőtt. Amíg a kérdésre tíz évvel korábban 1,1 millió ember nem válaszolt, 2011-re ez a szám 2,7 millióra emelkedett.¹⁶ Egy korábbi kutatás szerint a vallásukat rendszeresen (legalább havi gyakorisággal) gyakorlók aránya 1998 és 2008 között körülbelül kétharmadára, kb. 13 %-ra csökkent.¹⁷

3. Az Alaptörvény által preferált politikai közösség tagjai heteroszexuálisok, házasságban élő, szexuálisan monogám, és természetesen termékeny személyek

A NEMZETI HITVALLÁS rögzíti: *„Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.”* Az ALAPVETÉS L) cikke alapján pedig: *„(1) Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.”* Kovács Kriszta szerint a tény, hogy a preambulum, az egyenlőséget nem nevesíti,¹⁸ világossá teszi az új szemlelet lényegét.¹⁹ Az Alaptörvényről

¹⁵ Halmai Gábor - Kim Lane Scheppelle (szerk.): Amicus brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról, Fundamentum 2013/3. 12. o.

¹⁶ Ld. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf

¹⁷ Keller Tamás: Változás és folytonosság a vallásossággal kapcsolatban, Statisztikai Szemle 88. évf. 2. sz. (2010) 144.o.

¹⁸ A XV. cikk (3). Rendelkezik például a nők és a férfiak egyenjogúságáról, de a széleskörben dokumentált “gender pay gap” csökkentését megalapozó, bevett „egyenlő értékű munkáért egyenlő bért”-elv alkotmányos deklarálása is elmaradt.

¹⁹ Kovács Kriszta: Equality: The Missing Link. In: Tóth, Gabor Attila (ed.), Constitution for a Disunited Nation. On Hungary's 2011 Fundamental Law. Central European University Press, 2012, 186. Idézi és a

készült említett, egyik első átfogó vélemény²⁰ szerzői szerint „Az Alaptörvény házasságfogalma – amely egyébként követi az Alkotmánybíróságnak a bejegyzett élettársi kapcsolat alkotmányosságáról szóló 154/2008. (XII. 17.) AB határozata alapjául szolgáló meghatározást – nagyjából megfelel a katolikus természetjogi házasságfelfogásnak, amely a hűséget, az utódnemzést, valamint a házastársak közötti kapcsolat felbonthatatlan szentségét tekinti a házasság legfontosabb elemének. A természetjogi elvekre támaszkodó alkotmányi szabályozás az emberek olyan érdekeit védi, amelyeket ők nem valamennyien tulajdonítanak maguknak, és amelyekkel nem feltétlenül szeretnének azonosulni, így azután sérti autonómiájukat. A modern alkotmányoknak – különösen egy új alaptörvénynek – a házasság meghatározása és a család szerepének értékelése során igazodniuk kell a társadalmi változásokhoz, amelyek az egyén választási lehetőségeit növelik. Ez azt követelte volna meg, hogy az Alaptörvény a házasság és a család intézményét az egyén önrendelkezési szabadságát garantáló alapjogokkal és az egyenlőség elvével együtt szabályozza. A melegházasság alaptörvényi tilalmával az alkotmányozó a jövőre nézve kizárta, hogy a világszerte érvényesülő tendenciát követve a magyar jogalkotó valaha is megnyithassa a házasság intézményét az azonos neműek számára. Ezzel összhangban az Alaptörvény XV. cikke a szexuális orientáción és a nemi azonosságtudaton alapuló diszkriminációt nem említi a tiltott megkülönböztetések sorában. Ez azt jelenti, hogy a magyar alkotmányozó nem tiltja meg az államnak, hogy önmagában a szexuális orientáció alapján pártoljon vagy éppenséggel hátrányosan megkülönböztessen egy életformát.”

Noha igaz, hogy a XV. Cikk (2) bekezdésében foglalt nyílt végű diszkriminációtilalom („Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja”) nem zárja ki a szexuális orientáción alapuló hátrányos megkülönböztetés elleni fellépést, de kétségtelenül nem is kötelezi el magát mellette.

Összességében az Arató-Halmi-Kis-vélemény²¹ szerint „A kötelezettségek tartalmi vizsgálata alapján az Alaptörvény korszerűtlen. Az 1989-es alkotmány az egyéni és közösségi életformák, a jó életről vallott nézetek sokszínűségének egyenlő elismerésén alapul. Az új Alaptörvény szakít ezzel a hagyománnyal akkor, amikor erkölcsi kötelezettségeket iktat be az alapjogok közé, kijelölve a jó életnek azokat a formáit, amelyek erkölcsileg értékesnek és alkotmányos védelemre érdemesnek minősülnek. Az Alaptörvény a liberális alapjogfelfogás következő összetevőit zárja ki: az életformák pluralitásának (a szabadságnak) egyenlő elismerése, az állam világnézeti semlegessége (és a tolerancia), a személyes autonómia tiszteletben tartása. Azzal, hogy a házasság alanyaként egy férfit és egy nőt határoz meg ... az Alaptörvény hosszú távra szóló alkotmányos akadályt állít az együttélési formák változatosságának kiterjesztése iránti egyéni igények útjába. Bár ily módon csupán a magyar Alkotmánybíróság jogértelmezését emeli be az alkotmányba, ez a lépés nyilvánvalóan megnehezíti az eddigi jogértelmezés revízióját.”

kérdésről bővebben: Majtényi Balázs: Alaptörvény a nemzet akaratából, Állam- és Jogtudomány 2014/1, 90.o.

²⁰ Arató András - Halmai Gábor - Kis János (szerk): Vélemény Magyarország Alaptörvényéről, FUNDAMENTUM / 2011. 1. szám, 66. o.

²¹ Im. 66. o.

A Velencei Bizottság számára készített Amicus brief rámutat, hogy²² az L. cikk (1) bekezdésének kiegészítése az Alkotmánybíróság 43/2012. (XII. 20.) AB határozatára reagálva született, ahol a testület kimondta, hogy a „családi élet” egy történetileg változó, fejlődő fogalom, és inkább ténykérdés, mint jogi mérlegelés eredménye, és az azonos nemű párokat is megilleti a családi élet tiszteletben tartásához való jog. Az Országgyűlés szembe menve az Alkotmánybíróság döntésével és Európai Emberi Jogi Egyezmény az AB határozatban is említett 8. cikkének elvárásrendszerével, az AB által elfogadhatatlanul szűknek ítélt családfogalmat foglalt az Alaptörvény Negyedik módosításába. Az L. cikke ugyanis nem csupán azt határozza meg, hogy a házasság csak nő és férfi közötti kapcsolat lehet, hanem kimondja, hogy „[A] családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.” Ez a megfogalmazás bár elismeri a házasságon kívüli szülő-gyermek viszonyt, nem terjed ki a nem-házastárs szülők egymás közötti viszonyára. *„Az Alaptörvénybe foglalt családfogalom más jogterületekre, így a média és az oktatás szabályozására is kihat. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény szerint a pedagógus kötelessége „a családi élet értékeinek megismerésére és megbecsülésére” nevelés.”²³ A médiatörvény szerint a közszolgálati médiaszolgáltatás célja – többek között – „a házasság intézményének és a család értékének tiszteletben tartása”.*²⁴ *Az Alaptörvény kirekesztő családfogalmával együtt olvasva ezek a rendelkezések alkalmasak arra, hogy korlátozzák az LMBT emberek szólásszabadságát a médiában, valamint hozzájárulhatnak a kirekesztő és tudatlan, az azonos nemű párokkal, valamint a más, nem házasságon alapuló kapcsolatokkal szemben elterjedt, diszkriminatív nézetek megjelenéséhez az iskolai tantervekben.”*²⁵

²² Bánkúti Miklós, Dombos Tamás, Halmai Gábor, Hanák András, Körtvélyesi Zsolt, Majtényi Balázs, Pap András László, Polgári Eszter, Salát Orsolya, Kim Lane Scheppelle, Sólyom Péter, Uitz Renáta:): Amicus brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról, Fundamentum 2013/3. 6-8. o.

²³ 2010. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 62. § (1) bekezdés e) pont.

²⁴ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról, 83. § (1) bekezdés c) pont.

²⁵ Az Amicus kitér arra is, hogy a „szűk családfogalom elfogadását heves kritikával illették civil és nemzetközi kormányzati szervezetek. A Magyarország által benyújtott időszakos jelentéseket értékelő álláspontjában az ENSZ Nőjogi Bizottsága (CEDAW) a közelmúltban azt javasolta a kormánynak, hogy „módosítsa a törvényt az Alkotmánybíróság azon határozatával összhangban, amely szerint a család definíciója túl szűk, és a biztosítsa, hogy a jogszabályok jövőbeni módosítása is ezzel a határozattal, valamint a Bizottságnak a házasságon és a családi kapcsolatokon belüli egyenlőségére vonatkozó 21. számú Általános Ajánlásával (1994) összhangban fog történni”. (CEDAW/C/HUN/CO/7-8. Magyarország összevont hetedik és nyolcadik időszakos jelentésével kapcsolatban a Bizottság ötvennegyedik ülésén (2013. február 11 – március 1.) elfogadott záró észre vételek, 39. bekezdés, <http://noierdek.miria.hu/wp-content/uploads/2013/03/ENSZ-CEDAW-Zaro-Eszrevetelek-Magyarország-2013-2.pdf>) A Human Rights Watch szintén élesen bírálta a kormányt amiatt, hogy az Alkotmánybíróság által alaptörvény-ellenesnek minősített szabályt az Alkotmánybíróság megkerülésével, közvetlenül az Alaptörvénybe írják bele. (Hungary: Constitution Changes Warrant EU Action, <http://www.hrw.org/news/2013/03/12/hungary-constitution-changes-warrant-eu-action>) Hasonlóképpen, az Amnesty International is felhívta a figyelmet arra, hogy a szűk családfogalom ésszerűtlenül tesz különbséget szexuális irányultság és családi állapot szerint. (http://www.amnesty.hu/amnesty-international/emberi-jogaink/alaptorveny_modositas4_20130309)

Ugyancsak a keresztény felfogás jelenik meg a magzat védelmét kodifikáló passzusban. Az Arató-Halmi-Kis-kommentár szerint „Az 1937-es írásalkotmányon kívül nincs még egy olyan európai alkotmány, amely a magzati életet a fogantatástól védené. Az Alaptörvény nem mondja ki explicit módon, hogy a magzatot megilleti az élethez való jog, de támogatja ezt az értelmezést, mivel „a magzati életet fogantatástól védelem illeti meg” fordulatot egy mondatban szerepelteti a „minden embernek joga van az élethez” megállapítással. Ezáltal mind a törvényhozást, mind a bírói jogértelmezést a nők önrendelkezési jogának korlátozására ösztökéli. A bizonytalanságok az 1997 óta törvényi úton széles körűen engedélyezett mesterséges reprodukciós eljárásokkal kapcsolatban is fennállnak. A törvény által lehetővé tett méhen kívüli megtermékenyítés szükségképpen magával hozza számos, már megfogant embrió méhen belüli vagy azon kívüli elpusztulását. Tekintettel arra, hogy az alaptörvényi szabályozás nem tesz különbséget az in utero és az in vitro magzatok között, arra kell következtetnünk, hogy alkotmányi védelmük azonos. ... Ez az előírás kérdésessé teheti a mesterséges reprodukciós eljárások alkotmányosságát, és a Magyar Köztársaság által ratifikált nemzetközi egyezményekkel, köztük az Európa Tanács keretében elfogadott, az emberi jogokról és a biomedicináról szóló oviedói egyezményrel való összhangját. Mindezek a rendelkezések sértik mindazon egyének autonómiáját, akik nem fogadják el az Alaptörvény ideológus értékei alapján megfogalmazott normatív életmódmodelleket – a preambulum megfogalmazásában „azt a formát, amelyben élni szeretnénk” –, és alkalmasak arra, hogy őket a politikai közösségből kirekesszék.”²⁶

Az alapértékként említett hűség a szöveggörnyezetből a házassági- és a (lényegesen nehezebben értelmezhető) hazafias hűségre vonatkozhat.²⁷

A polgárok magánéletének adott esetben a hagyományostól eltérő formában történő meghatározására kiterjedő, a nemzetközi szakirodalomban az „intimate citizenship”²⁸ fogalmával meghatározott szabadságának korlátozását hozza a XVI. Cikk (4) bekezdése amely szerint „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni” – amely adott esetben a gyermeküket bántalmazó, molesztáló, akár emiatt jogerősen elítélt vagy végzéssel távoltartott felmenőkre is kiterjed.

Az alaptörvény által preferált tradicionális családmódel társadalmi beágyazottságához fontos megjegyezni, hogy a népszámlálási adatok szerint a házasság intézményét egyre kevesebb magyar választja: 1949-ben még 1000 lakosra 11,7 házasságkötés jutott (107 820 esküvőt tartottak); 1980-ban a szám 7,5 (80 331); 1990-ben 6,4 (66 405); 2001-ben 4,3 (43 583); 2012-ben, az Alaptörvény hatályba lépésekor pedig csak 3,6 (36 161) volt.²⁹ A válások száma

²⁶ Im. 66-67. o.

²⁷ Érdekes és a fentiekől eltérő Herbert Küpper értékelése, amely szerint ALAPVETÉS L) cikk (1) bekezdése, amely „a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját” értelmezi, azt csak a nemzetre visszavetítve védi, így nem konstituál számára önálló értéket vagy köteleket.” Im. 10. o.

²⁸ Ld. pl. Ken Plummer: Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues., London: University of Washington Press, 2003,

²⁹ KSH: STADAT – Idősoros éves adatok, 1.1. Népeség, népmozgalom (1941–), http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001a.html,

(amely persze nem függetleníthető a házasságkötések dinamikájától) valamelyes fluktuációt mutat, de összességében emelkedő tendencia figyelhető meg: 1949-ben 12556 házasságot bontottak fel, ami 1000 lakosra vetítve 1,4-et jelentett. 1980-ban 27797, 1000 főre lebontva 2,6 válást mondott ki a bíróság. 1990-ben a szám 24888 és 2,4; 2001-ben 24391 és 2,4, 2012-ben 21830 és 2,2 volt. (Ezer főre lebontva 2002-ben és 2003-ban, valamint 2005 és 2008 között végig 2,5 volt.)³⁰ A gyermekvállalási hajlandóság (vagy képesség) pedig egyértelműen csökkenő tendenciát mutat: 1949-ben 190.398 gyermek született (ezer lakosra lebontva 20,6); 1980-ban 148.673 (13,9); 2001-ben 97.047 (9,5); 2012-ben pedig 90.269 (9,1) volt az élveszületések száma.³¹

4. Az Alaptörvény által preferált politikai közösség tagjai középosztálybeliek, aktívak a munkaerőpiacon és nem hajléktalanok

Herbert Küpper³² rámutat arra, hogy az alaptörvény alapvetően ellentmondásos képet fest az egyéni autonómiáról. Egyfelől az ALAPVETÉS O) cikke szerint „*Mindenki felelős önmagáért*”, ami azt sugallja, hogy az egyén nem szorul állami vagy társadalmi gyámságra. Ezt erősíti a V. Cikk: „*Mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.*” Ez, miközben lehetővé teszi a tehetősök számára, hogy a végletesen marginalizálódott underclass-szal szemben a legszélsőségesebb formában is fellépjen, az erőszak alkalmazásának állami monopóliumát kimondó C) cikk (3) bekezdését is gyöngítheti: „*Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult.*”

Küpper szerint az „*alapjogokról szóló fejezet hasonlókát sugall: Szabadság és felelősség*”. Az egyén helyzetét nemcsak a szabadság fejezi ki, hanem a felelősség is, mert csak az lehet szabad, aki viseli, viselni képes a velejáró felelősséget.”³³ Azt már az ALAPVETÉS O) cikke is rögzíti, hogy „*képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.*”, a SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG XIII. cikke pedig elvi kimondja: „*A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.*”, a XXX. Cikk (1) bekezdés pedig előírja, hogy „*Teherbíró képességének, illetve a gazdaságban való részvételének megfelelően mindenki hozzájárul a közös szükségletek fedezéséhez.*”

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001b.html,
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz13.pdf>

továbbá

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² I.m. 8-9. o.

³³ Küpper im. 8. o.

Noha említetten ez önmagában nem kifogásolható, de összességében intrinzikusan kollektivistá felfogása ez a szabadságjogoknak, amit (az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát követve) a preambulum explicitté is tesz, miszerint „...az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” Különösen érdekessé válik ugyanakkor mindez az SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG XIX. cikk (3) bekezdése („Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja”) a NEMZETI HITVALLÁS azon tézisével összeolvasásával, amely szerint „...a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye.” Küpper³⁴ szerint ez a munkaethosz az „emberi méltóság bizonyos fokú megkérdőjelezése ... Ezek a megfogalmazások a 20. század bal- és jobboldali totalitárius ideológiáira emlékeztetnek, amelyek szerint az ember „értéke” nem volt veleszületett, hanem azt ki kellett érdemelnie az egyénnek – általában az általa végzett munkával.”³⁵

Az Arató-Halmi-Kis-vélemény³⁶ szerint „az Alaptörvény a jogok gyakorlását több helyen kifejezetten kötelezettségek teljesítésétől teszi függővé. A XII. cikk például egyazon bekezdésben deklarálja mindenkinek a jogát a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához és azt a kötelezettséget, hogy képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel járuljon hozzá a közösség gyarapodásához. Ez liberális demokráciában elfogadhatatlan: az alanyi jog jogosultjának nemcsak az áll szabadságában, hogy válasszon a kínálatozó munkalehetőségek közül, hanem az is, hogy tartózkodjon a munka választásától – a munkavégzési kötelezettség a szabadság ellentéte. Amennyiben pedig ez a szakasz kötelezettséget tartalmaz, akkor valakit (önkormányzatot, hatóságot) fel is jogosít a kötelezettség számonkérésére. Az alanyi jogosultságok gyakorlásának kötelezettségek teljesítéséhez való kötése nemcsak a jogok és kötelezettségek belső szerkezetét roncsolja (gyakorlatilag eliminálja az alanyi jogokat), hanem tartalmilag is kifogásolható. ... A szociális jogokról és az állami szociálpolitikáról szóló XIX. cikk arra jogosítja fel a parlamentet, hogy a szociális intézkedést igénybe vevő polgárokat „a közösség számára hasznos tevékenység” végzésére kötelezze. ... A jogok alanya ugyan az ember, még akkor is, ha jogai közösségi (I. cikk), de az Alaptörvény helyenként antiindividualista: a jogok nem feltétlenül a személy autonóm érdekeit védik, hanem (közelebbről meg nem határozott)

³⁴ Im. 9. o.

³⁵ Küpper számos több további paternalista elemre hívja fel a figyelmet. Ilyen például az ALAPVETÉS G) cikke (2) bekezdése: „Magyarország védelmezi állampolgárait”, ahol az „emberkép szempontjából az egyén ... nem alany, hanem csak az állami védelem tárgya. További paternalista elem az I. cikk (1) bekezdésének 2. mondata, amely szerint az emberi jogok „védelme az állam elsőrendű kötelezettsége”. A régi Alkotmány 8. § (1) bekezdése még arról szólt, hogy e jogok „tiszteletben tartása és védelme (ebben a sorrendben) az állam elsőrendű kötelezése.” A tiszteletben tartás a liberális szemléletet juttatja kifejezésre, mert azt jelenti, hogy az állam visszahúzódik, teret hagyva a polgár szabadsága kibontakoztatásának. Ezzel szemben a jogok védelme azt jelenti, hogy az állam aktív válik, cselekszik, ami a veszéllyel jár, hogy az egyén helyett az állam határozza meg, hogy az egyéni jogok mikor, milyen mértékben érvényesülnek.” Hasonlóan paternalista fordulatként értelmezi az Alaptörvény XVII. Cikk (1) bekezdését: „A munkavállalók és a munkaadók - a munkahelyek biztosítására, a nemzetgazdaság fenntarthatóságára és más közösségi célokra is figyelemmel - együttműködnek egymással.” Olvasatában ugyanis a „munkavállalók és a munkaadók az érdekeiket csak az Alaptörvényben rögzített, valamint más, a mindenkori kormány által meghatározott gazdaságpolitikai „közösségi célok” keretében érvényesíthetik. Gazdaságpolitikailag aktív kormány esetében a párbeszédnek nem marad sok tere, a piacgazdaság és a gazdasági szereplők önrendelkezése véget ér a munkaviszonyok terén. ... erősen emlékeztet a kádári gazdasági rendszerre.” Im. 10-11. o.

³⁶ Im. 66. o.

közösségi érdekeket. E helyeken az Alaptörvény nem a jogosultságokat tekinti a közösség (állam) cselekvési korlátjának, hanem a közösség érdekeit a jogok forrásának és egyben korlátjának. Így a gazdaság alapjait az Alaptörvény a vállalkozás szabadságában és az értékkeremtő munkában nevezi meg [M] cikk]; az egyéni öngondoskodás közösségi kötelezettségekkel párosul [O] cikk]; a tulajdon és az öröklés szabadságáról szóló XIII. cikk pedig a tulajdonos „társadalmi felelősségére” „figyelmeztet”.”

A hajléktalanság (több hazai és nemzetközi jogvédő szervezet³⁷ által erős kritikával illetett) kriminalizálásának lehetővé tétele sajátos példája az alkotmányos értéktételezésnek. A NEMZETI HITVALLÁS szerint mi magyarok „Valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelességét.” Ugyanakkor a SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG XXII. cikk (3) bekezdése szerint „Törvény vagy helyi önkormányzat rendelete a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében, a közterület meghatározott részére vonatkozóan jogellenessé minősítheti az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodást.”

A Velencei Bizottság számára készített Amicus brief³⁸ szerint „2011-ben fogadták el, s 2012-ben lépett hatályba az új szabálysértési törvény, mely a közterületen való életvitelszerű tartózkodást, illetve az életvitelszerűen használt ingóságok közterületen való tárolását bagatell bűncselekményként szabályozta, elkövetőit pedig pénzbüntetéssel, illetve szabadságvesztéssel fenyegette. Az Alkotmánybíróság 2012-ben megsemmisítette a törvénynek ezt a rendelkezését.³⁹ A határozat szerint a jogszabály a hajléktalanságot mint élethelyzetet kriminalizálta, és ezzel megsértette a jogállamiság elvét.” A határozatot „felülalkotmányozó” negyedik módosítást követően az Amicus szerzői szerint⁴⁰ az „Alaptörvény többé nem támogatja az alkotmány korábbi, a személyi autonómián, szabadságon és egyenlőségen alapuló morális olvasatát. A hajléktalan személyek jogainak a korlátozása erősíti az Alaptörvény antiegalitáriánus jellegét..., az új szabályozásnak diszkriminatív hatása van a szegénységben élőkre, azaz egy hátrányos helyzetű társadalmi csoporthoz tartozókra ... Az Alaptörvény módosított rendelkezése ...a hajléktalan embereket kizárólag azon az alapon fosztja meg a jogaiktól, mert hátrányos helyzetben vannak.”

Majtényi Balázs⁴¹ így ír erről: „Az Alaptörvény meglepő módon a megfelelő lakhatáshoz való jog részeként (sic!) hatalmazza fel arra a parlamenti többséget, hogy a

³⁷Ld. pl. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13206&LangID=E>, vagy . Eötvös Károly Intézet - Magyar Helsinki Bizottság - Társaság a Szabadságjogokért: F fenntartások Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításával kapcsolatban 2013. március 13., http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Fo_fenntartasok_Magyarország_Alaptorvenyenek_negyedik_modositasaval_kapcsolatban_2013_0313.pdf

³⁸ Im. 21-23. o.

³⁹ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

⁴⁰ Im. 21-23. o.

⁴¹ Im. 93. o.

hajléktalanokat szankcionálja. ... A nemzetközi emberi jogi egyezmények szerint a sérthetetlen emberi méltóság nem függ megfelelő lakhatástól vagy tulajdontól, azt minden ember elidegeníthetetlen jogaként kell tiszteletben tartani. Az Alaptörvény módosított XXII. cikke szerint a hajléktalanok jogait társadalmi értékekre tekintettel korlátozni lehet, különösen „a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében”. E felsorolás kapcsán elmondható, bizonyos alapjogok esetében valóban nem ismeretlen a közrendre, közbiztonságra és közegészségre való hivatkozással történő korlátozás. A jogkorlátozás alapjaként viszont meglehetősen szokatlan a kulturális értékekre hivatkozni. Az egyének emberi méltósághoz való joga a korábbi alapjogi szemlélet szerint ezen a módon biztosan nem volt korlátozható. A XXII. cikk tehát szembemegy azzal a morális koncepcióval, mely az alapjogok védelme mögött húzódik meg; és kötelező nemzetközi egyezmények által nevesített, nemzetközileg védett emberi jogokat sért. A jogalkotó szerint így azoknak a (hajléktalanoknak a) jogait, akik nem élnek a képzelt etnikai nemzet számára deklarált elvek alapján (az alkotmányozó megfogalmazása szerint „kulturális értékek” szerint) korlátozni lehet.”

5. Az alaptörvény a nemzet etnikai alapú fogalmát használja, és a kisebbségek közül az őshonos, már „velünk élő nemzetiségeket” preferálja

Herbert Küpper szerint „az Alaptörvény a 19. századi Kelet-Európában kialakult etnonemzetből indul ki – szemben a demokratikus nemzettel és a kultúrnemzettel.”⁴² Ezt alapvetően a NEMZETI HITVALLÁS azon tételére alapozza, amely szerint „... együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet”, amit megerősít az ALAPVETÉS L) cikk (1) bekezdése, amely „a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját” határozza meg. Ráadásul, írja, a „preambulum vége”⁴³ a nemzetnek saját „akaratot” tulajdonít, hiszen a szerint „szerződést” minden magyar köt – akár akar, akár nem. A nemzet „akarata” a nemzetet kitevő egyének szabadsága felett áll.”⁴⁴ Ugyancsak a nemzet mint központi érték megnyilvánulását látja Küpper⁴⁵ az ALAPVETÉS P) cikk(1) bekezdésében is, amely szerint „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik” és ez magyarázza azt a megfogalmazott kötelezettséget, amely szerint ezek „védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”⁴⁶

⁴² I.m. 9. o.

⁴³ “ Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”

⁴⁴ Küpper im. 9. o.

⁴⁵ i.m. 10. o

⁴⁶ Im. 10. o.

Az etnokulturálisan nem-vitatottan „magyarok” mellett az Alaptörvény a nemzetiségekről is rendelkezik. A NEMZETI HITVALLÁSBAN mi magyarok, „Kinyilvánítjuk, hogy a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.” A SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG XXIX. cikk szerint: „(1) A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők. Minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz. (2) A Magyarországon élő nemzetiségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre. (3) A Magyarországon élő nemzetiségek jogaira vonatkozó részletes szabályokat, a nemzetiségeket és a nemzetiségként való elismerés feltételeit, valamint a helyi és országos nemzetiségi önkormányzatok megválasztásának szabályait sarkalatos törvény határozza meg. Sarkalatos törvény a nemzetiségként való elismerést meghatározott idejű honossághoz és meghatározott számú, magát az adott nemzetiséghez tartozónak valló személy kezdeményezéséhez kötheti.”

Majtényi Balázs így foglalja össze a szakirodalmat: „Az Alaptörvényben használt nemzetfogalomnak ... eltérő értelmezései is megjelentek a szakirodalomban. Körtvélyesi Zsolt szerint a szöveg a nemzetet döntően etnikai értelemben használja, de abban a politikai fogalom is felbukkan.⁴⁷ Jakab András is úgy látja, hogy a magyar Alkotmány koncepciója esetenként politikai, máskor pedig etnikai/kulturális.⁴⁸ Chronowski Nóra pedig ezen a megállapításon túllépve következetlennek és ellentmondásosnak nevezi az Alaptörvény szövegében a nemzetfogalom használatát.⁴⁹ Ennek kapcsán említi, hogy az alkotmány második, Alapvetés címet viselő részének B) cikk (3) bekezdése szerint “a közhatalom forrása a nép” (ami a politikai nemzetre is utalhatna), ezzel egyidejűleg az Alaptörvény ugyanennek a fejezetének a D) cikke, valamint a preambulum az egységes magyar nemzet összetartozásáról, szellemi és lelki egységéről értekezik. Mégis, ha elfogadjuk Chronowski nézetét, hogy az alkotmány következetlenül és ellentmondásosan használja a nemzet fogalmát (hol politikait, hol kulturálist értve alatta), akkor az az alkotmányos rendelkezések normatív tartalmát teszi kétségessé. Ez azt jelenti, hogy például a népszuverenitás tartalma is bizonytalan lenne, mivel nem lehet megmondani, hogy ki az alanya, egy ilyen értelmezés alkotmányos demokráciában nem lehetséges. Így ... a preambulum alapján abból az értelmezésből indulok ki, hogy az

⁴⁷ KÖRTVÉLYESI (31. vj.).

⁴⁸ JAKAB András: Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation. 43. available at: <http://ssrn.com/abstract=2045648>

⁴⁹ CHRONOWSKI Nóra: The new Hungarian Fundamental Law in the light of the European Union's normative values. *Revue Est Europa*, 2012/1, 111-142.

*Alaptörvény elsődleges elvként a preambulumban az etnikai nemzet koncepcióját használja, s ezzel a dokumentum más részei is összhangban vannak.*⁵⁰

Küpper szerint „A XIX cikk. (1) bekezdése az önazonosság szabad megválasztásához való jogot garantálja a nemzetiségek tagjainak. A magyar nemzethez tartozást azonban a preambulumban tényként kezeli, mintha az születéssel megváltoztathatatlanul létrejönne, és nem függene az érintett szabad választásától. A magyar nemzethez tartozást az állam – az Alaptörvény útján – előírja. Ezért a magyar nemzeti kötelekbe tartozás „kötelezőbb”, mint a nemzetiségi kötelek.”⁵¹

Majtényi szerint⁵² „Az Alaptörvény elsősorban a magyarokhoz, az etnikai nemzet tagjaihoz szól, akik megjelenítik az alkotmányozó hatalmat, ezzel aláírja a korábbi alkotmányba foglalt a politikai nemzet koncepciójához kötődő multikulturális modell és a kisebbségi jogok elméleti alapját. ... Másrészt az új alkotmány a nemzeti és etnikai kisebbség jelzőt nemzetiségre cserélte le. Ez lehetőséget kínál arra az értelmezésre is, hogy a roma kisebbséget sújtó speciális hátrányokat nem kívánják többé a kisebbségi jogok keretében kezelni”.

Érdemes röviden elidőzni e kérdésnél. Etnikai kisebbség alatt a – döntően az államközi kapcsolatokat szem előtt tartó – nemzetközi jog azon népcsoportokat érti, amelyeknek nincs nemzetállamuk. Ezzel szemben az etnikai hovatartozással összefüggésbe hozható jogvédelem az érintett egyén döntésétől független, a külvilág (biológiai jellegzetességeken vagy külső rasszjegyeken alapuló) besorolásán alapuló hátrányos megkülönböztetés, verbális erőszak (gyűlöletbeszéd) vagy fizikai erőszak ellen is védelmet nyújt.

A „nemzetiség” archaizáló, illetve tartalmilag nem definiált fogalmát az új kisebbségi törvényben sem határozta meg a jogalkotó a korábbi szabályozástól eltérően. Nem világos ugyan, hogy mi volt a gond a „nemzeti és etnikai kisebbség” elnevezéssel. Feltehetőleg az alkotmányozók nem vonják kétségbe sem a „nemzetiségek” számszerű kisebbségi létét, sem pedig valamilyen egyéb tekintetben jelentkező (éppen hogy a kisebbségi jogokkal orvosolni kívánt) hátrányos helyzetének meglétét. Emellett a „nemzeti” és „etnikai” kisebbségek között fontos különbségek vannak, és a „nemzetiség” nem tekinthető a kettőt magába foglaló nagyobb halmaznak, leginkább a nemzeti kisebbség szinonimája. Nem véletlenül használja ezt különbségtételt a nemzetközi terminológia, és az alaptörvény eredetileg benyújtott verziójában is még a „nemzetiségek és népcsoportok” szerepelt. (A *numerus clausus* néven hírhedtté vált 1920. évi XXV. törvény is „népfajokról és nemzetiségekről” beszélt.)

A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény 1. § alapján például nemzetiség minden olyan – Magyarország területén legalább egy évszázada honos – népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi

⁵⁰ Im. 86-87. o. Ld. még erről Horkay Hörcher Ferenc: *The National Avowal*. Lóránt Csink-Balázs Schanda-András Zs. Varga (ed.): *The Basic Law of Hungary A First Commentary*. Clarus Press-National Institute of Public Administration, Dublin, 2012, továbbá Fekete Balázs: „Előzetes megjegyzések az új magyar alkotmány preambulumáról” Jogi Iránytű 2011/2. jog.tk.mta.hu/uploads/files/Jogi_Iranytu/Jogi_Iranytu_2011_2_Fekete_Balazs.

⁵¹ i.m. 9. o.

⁵² Im. 77-97

résztől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonytságot, ami mindezek megőrzésére, a történelmileg kialakult közösség érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul. A fenti definícióhoz hasonlóan a továbbiakban is az 1993-as kisebbségi (a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII.) törvény szabályozását követve, a jogszabály (az 1. számú mellékletben) még fel is sorolja a 13 ily módon elismert kisebbséget, amíg a törvény 148. § (3) bekezdése rendelkezik a további csoportelismerés során követendő eljárásrendről.

A jogszabály – és az Alaptörvény is – hallgat a kisebbségi csoporthoz tartozás kritériumairól. Erre egyetlen helyen, a kisebbségi többletjogok csupán egy szelete, a politikai képviselő vonatkozásában látunk egy erőtlén kísérletet, ahol fennmaradt a korábbi szabályozásban is működő nemzetiségi választói névjegyzék – igaz, az ebben való részvételre itt sem találunk semmiféle előírást.

A régi-új szabályozás alapján tehát ahhoz, hogy valaki a kisebbségi törvény értelmében ezer aláírás összegyűjtésével azt kérje az országgyűléstől, hogy bővítse a jogszabály által nevesített tizenhárom kisebbség listáját, arra van szükség, hogy a kisebbség az elismeréskor a törvény értelmében már létező legyen. Az országgyűlés, az MTA szakvéleményének kikérése mellett ellenőrzi a törvényi feltételek meglétét (azaz a kisebbség valós létét) és meggyőződve azok kielégítő voltáról, kisebbségként ismeri az újabb népcsoportot. Ennek némileg ellentmond, hogy a parlament (és a képviselői mandátum) szabadsága értelmében ugyanakkor még a jogszabályi feltételek teljesítése esetén, az egyházakhoz hasonlóan, sem garantálja semmi a fenti törvénymódosítás (kétharmados) plenáris támogatását, így reális veszély a kisebbségek számának befagyasztása, adott esetben diszkriminatív szelekciójuk. (Mellesleg a jogszabály által elismert kisebbségektől nem követelték meg a törvényi meghatározottak való megfelelést). Az e tárgykörben benyújtott népi kezdeményezések történeteinek tankönyvi példái a szabályozás ellentmondásainak.⁵³ Értelmezést igényel a preambulumban: „A velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők”-kitétele, amit megismétel a „Szabadság és felelősség” című fejezet XXIX. cikke is. Ez a korábbi alkotmány szövegének (nem betűszerinti, de tartalmilag azonos) ismétlése ugyan,⁵⁴ ám a paragrafus a több magyarázó célú alkotmánybírói

⁵³ A kérdéstről ld. pl. Pap András László: Identitás és reprezentáció – az etnikai hovatartozás meghatározásától a politikai képviselőig, Budapest, 2007, Majtényi Balázs-Pap András László: Végtelen történet, A kisebbségi hovatartozásról, Fundamentum, 2006/2., Majtényi Balázs-Pap András László: Sokasodó kisebbségek? Élet és Irodalom, 2006/29 sz., Halmai Gábor: Pókhálóból font híd - Nemzeti kisebbség - identitás – zsidóság, Magyar Narancs XVIII. évf. 5. szám, Halmai Gábor: Pókhálóból font híd - Nemzeti kisebbség - identitás – zsidóság, Magyar Narancs XVIII. évf. 5. szám, 2006-02-02.

⁵⁴ „68. § (1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. (2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát. (3) A Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviselőtét biztosítják. (4) A nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre. (5) A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.”

határozat⁵⁵ ellenére sem nyert értelmet. Ha a kisebbségek nemzetalkotó, a politikai nemzetet alkotó tényezők lennének, annak lenne értelme, de az államot alkotó kisebbségek, nemzetiségek szemantikája egy nem boszniai típusú etnikai föderációban meglehetősen zavaros.

Mindezzel együtt úgy tűnik tehát, hogy az alkotmányozó magyar nemzet tagjai megosztják az államhatalmat a nemzetiségekkel. Utóbbiak egyébként az alkotmányozásnak nem alanyai – noha a parlamenti, ezen belül pedig még a kormánypárti képviselők között is akadhatnak, illetve akadnak nem magyar nemzetiségű magyar állampolgárok.

Ugyancsak fontos kérdés a kisebbséghez tartozás feltételrendszere. A kisebbségi önkormányzati választások etnokorrupciós gyakorlata miatt érzékeny terület a kisebbségi hovatartozás feltételeinek, valamint a regisztráció kérdésének szabályozása. Az e tekintetben lényegében a 2011-es törvényben⁵⁶ változatlanul hagyott 1993-as szabályozás⁵⁷ ugyanis nem volt képes megakadályozni a kisebbségi többletjogokkal történő visszaélést, ami viszont azok tényleges kiüresedését eredményezheti. Pedig az Alkotmánybíróság azt mondta ki 45/2005. számú határozatában, hogy alkotmányosan megengedhető, hogy törvény tegye kötelezővé a kisebbséghez tartozás kinyilvánítását, ha ezt az alapjogkorlátozást más alkotmányos jogok, értékek kényszerítően indokolják, és ha a legkisebb mértékű korlátozással, a legalkalmasabb eszköz használatával történik. Ehhez képest fontos, hogy az alaptörvény „Szabadság és felelősség” című fejezetének XXIX. cikke szerint: „Minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez.” A kisebbségi identitás vállalása, és nem az identitás választásának deklarálása alkotmányosan megalapozhat egy olyan szabályozást, amely a – például a regisztráció során megjelenő – szubjektív elemek mellett objektív kritériumokhoz kötheti a kisebbségi többletjogok gyakorlását.

Érdekes ellentmondás feszül ugyanakkor az alaptörvény azon két rendelkezése között, amely egyfelől a „velünk”, illetve „Magyarországon élő” nemzetiségeket nevesíti államalkotó tényezőként, azaz számukra biztosított az anyanyelvhasználat, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználat, a saját kultúra ápolásához, az anyanyelvű oktatáshoz, valamint a helyi és országos önkormányzatok létrehozatalához való jog, ugyanakkor csak a nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárok számára biztosított az önazonosság szabad vállalásának és megőrzésének joga.

⁵⁵ 1041/G/1999 AB végzés, AB közlöny: IX. évf. 8–9. szám., 35/1992. (VI. 10.) és 24/1994. (V. 6.) AB határozat.

⁵⁶ A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény

⁵⁷ a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII.) törvény

6. Az Alaptörvény szerint a többségi politikai közösség (tagja ebbéli minőségében) feltétlen tiszteletet érdemel

A SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG IX. cikk (5) bekezdés alapján: „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek - törvényben meghatározottak szerint - jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”

Majtényi Balázs⁵⁸ szerint „Ez azért szokatlan rendelkezés, mivel az emberi méltóság Európában általában az egyén és nem a közösség, különösen nem a többségi nemzet méltóságát védi, az pedig különösen nem szokás, hogy a többség méltóságát is védjék a kisebbséggel szemben. A parlamenti többség e rendelkezésre hivatkozva jogosultságokat korlátozhat, így az idézet rendelkezés egyik értelmezése az lehet, hogy az hatékony eszközt ad a kormánykritikával szembeni fellépésre. Például aki az etnikai nemzet nevében eljáró parlamenti többséget, ami esetünkben az alkotmányozó és módosító hatalom, bírálja, e cikk értelmében megsértheti a magyar nemzet méltóságát.”

A Velencei Bizottság számára készített Amicus brief⁵⁹ szerint „Ezzel a kiterjesztéssel az emberi méltóság védendő értékből kikényszerítendő korláttá válik. ... a magyar alkotmány ma bátorítja (ha nem éppen megköveteli, ...), hogy a magyar nemzet méltóságát tiszteletben tartsák és védelmezzék. ... Európában általában akkor tűrik meg a szólás korlátozását, amikor a többségi szólás korlátozása teszi lehetővé, hogy attól eltérő nézeteket is meg lehessen hallani, vagy amikor egy hátrányos helyzetű kisebbségi csoportot valamely beszéd jelentősen veszélyeztet. Ezzel szemben itt az egyén szabad kifejezéshez való jogát most a többségi és kormányzati érdekek nevében lehet majd korlátozni, amelyek éppen azok az érdekek, amelyekkel szemben a véleménynyilvánítás szabadságát meg kell védeni. Ráadásul, az Alaptörvény preambulumból és más deklarációiból a kulturális nemzet fogalmának használata sejlik fel. Így a helyzet akár rosszabb is lehet: a lakosság egy része, az etnikai kisebbségek elveszítetik jogukat a többségi kulturális nemzet kritizálására. Egy ilyen értelmezés annál is inkább valószínű, mivel a Büntető Törvénykönyv közösség tagja elleni erőszakot tiltó rendelkezését gyakran akkor alkalmazzák, amikor romák okoznak sérelmet nem romáknak. Ezzel egyidőben feltűnően ritkán születik gyűlölet-bűncselekményt megállapító ítélet olyan esetekben, amikor romák az áldozatok. Egy ilyen politikai környezetben az alkotmány többet is tehetne, mint hogy az előítéletes gyakorlatot szentesíti, és még ki is terjeszti a magánjogra. ... nem védhető alkotmányos érvként az, hogy ha a Btk.-ban szereplő jogi megoldás rossz, akkor azt be kell emelni a Ptk.-ba is, és végül alkotmányos szinten is szentesíteni kell. ... A magyar nemzet méltóságának védelme ... azért is problematikus, mert dermesztő hatással lehet a politikai beszédre, illetve, a közügyekkel kapcsolatban öncenzúrára sarkallhat. A közügyek szabad megvitatása pedig a véleménynyilvánítási szabadság központi magvát jelenti a magyar AB, az EJEB és a legtöbb alkotmányos demokrácia bíróságai szerint. Csak tetézi a problémát, hogy az új rendelkezés nem tartalmaz kivételt sem a politikai kritika, sem például a művészet szabadsága tekintetében.... A hazai

⁵⁸ Im. 94. o.

⁵⁹ Im. 14-17. o.

bíróságok egységesnek mondható jogalkalmazási gyakorlata a személyiségi jogok megsértését csak abban az esetben tartja megállapíthatónak, ha a jogsértő magatartásából közvetlenül vagy közvetve, de egyedileg megállapítható a sértett személye. Ily módon, ha valaki a gyűlöletbeszéd címzettjének tekinti magát, de a személye a gyűlölködő megnyilvánulás alapján nem válik egyedileg beazonosíthatóvá, elesik a polgári jogi igényérvényesítés lehetőségétől. ... közösségi igények ilyen elismerése ... a sérthetetlen emberi méltóság fogalmát olyan mértékig tágítják ki, hogy az elveszti minden jelentését. Ezzel a kiterjesztéssel az emberi méltóság védendő értékből kikényszerítendő korláttá válik.”

A szabályozás tehát azért is problematikus, mert a gyűlöletbeszéd, és általában az identitás alapú méltóság védelme akkor releváns, ha valamilyen sérülékeny helyzet folyamánya, fennáll a tényleges vagy potenciális kirekesztés, marginalizáció veszélye. Nem világos, hogy a nemzeti többséghez, a magyar nemzethez tartozás Magyarországon ma miért tekinthető a személyiség olyan elemének, amely stigmát, kiszolgáltatottságot, fenyegetettséget hordozna, és ezáltal a kiemelt jogi védelemre igényt tarthatna. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásakor ugyanis legmeggyőzőbbnek azok az érvek tekinthetők, amelyek gyűlöletbeszédet nem általános méltóság-, hanem valamilyen kisebbségvédelmi intézkedéséként legitimálják: olyan csoportok tagjai esetében, akik csökkent érdekvérvényesítő képességük, vagy valamilyen történelmi trauma okán nem képesek a többséggel azonos mértékben részt venni a demokratikus diskurzusban. A gyűlöletbeszéd tilalma tehát lehet a történelmi igazságtétel eszköze⁶⁰ vagy olyan csoportok védelmének eszköze, amelyek az ellenük irányuló gyűlöletet nem tudják figyelmen kívül hagyni, vagy fellépni ellene – és álláspontom szerint csak ilyen esetekben is indokolt alkalmazni.

7. Az Alaptörvény szerint a politikai közösség tagja kerül(het)i a nyilvánosságot, még ha közszereplő is – kivéve, ha kommunista volt

Az ALAPVETÉS U) cikk' (4) bekezdése alapján „*A kommunista diktatúra hatalombirtokosai a diktatúra működésével összefüggő szerepükre és cselekményeikre vonatkozó tényállításokat - a szándékosan tett, lényegét tekintve valótlan állítások kivételével - tűrni kötelesek, az e szerepükkel és cselekményeikkel összefüggő személyes adataik nyilvánosságra hozhatók.*”

A történelmi igazság nevében az Alaptörvény a nyilvánosságot és a kritikát kiemelten tűrni köteles kvázi-közszereplővé nyilvánította a kommunista (és csak a kommunista totalitárius) hatalom egykori birtokosait. Hallgat ugyanakkor arról, hogy a többi közszereplő esetében is érvényesülne hasonló, a joggyakorlatban meglehetősen ellentmondásosan alkalmazott előírás. Ez azért jelent gondot, mert amíg (véltetően a totalitárius rendszer, a diktatúra közelsége miatt) a legutóbbi időkig, a független adatvédelmi ombudsmani hivatal megszüntetéséig a személyes adatok védelme terén Magyarország a világ élvonalába tartozott, előállt ugyanakkor az a helyzet, hogy a privacy szélesen értelmezett felfogása egyre gyakrabban a közügyek nyilvános megvitatásának és a demokratikus társadalmakban létfontosságú

⁶⁰ Vö.: UITZ Renáta: Does the past restrain judicial review? Reference to history and traditions in constitutional reasoning. Acta Juridica Hungarica, Vol. 41. (2000) No. 1-2., 47-78.

nyilvánosságnak akadályává vált. A közhatalom ellenőrizhetősége számos alkalommal alulmaradt a közszereplők⁶¹ személyes adatainak védelmével szemben.

A Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése alapján például a képviselő testület ülésén vagy a sajtó nyilvánossága előtt rasszista kijelentéseket tevő polgármesterek nem tartoznak az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény hatálya alá, mert nem ha nem hivatalos minőségben nyilvánulnak meg, nem minősülnek közszereplőnek,⁶² a Kúria és az adatvédelmi biztos álláspontja szerint az eljáró, kényszerintézkedést alkalmazó, közhatalmat gyakorló rendőrök nem tekinthetők közszereplőnek, és arcképük (beleegyezésük) hiányában még nyilvános tömegrendezvényről történő tudósítás során sem közölhető.⁶³ A Fővárosi Bíróság hasonló érvelésre alapított egy döntést, amely nem kevesebbet mondott ki, mint, hogy Németh Miklós miniszterelnök állam- és kormányfővel folytatott hivatali levelezése nem közérdekű információ.⁶⁴ A Szekszárdi

⁶¹ Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltáráról szóló 2003. évi III. törvény alapján közszereplőnek az a személy minősül, „aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve, aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította”. Bővebben lásd: A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban. Médiakutató, 2006/3. Bayer Judit így ír erről: „Az Alkotmánybíróság számos határozatában említi a „közzereplő politikus” fogalmát [...] A 36/1994 (VI. 24.) alkotmánybírósági határozat indokolásában így fogalmaz: »a kritika megengedhetőségének határai tágabbak a kormányzat, a közhivatalnokok esetében, mint a politikusok tekintetében, és valamennyi közszereplő esetében tágabbak, mint a magánszemélyek tekintetében«. Ebből nyelvtani értelmezés útján arra következtethetünk, hogy a közszereplő tágabb kategória, mint a politikusok és közhivatalnokok köre. Ugyanabban a bekezdésben pedig »közzereplést vállaló személyeknek« nevezi őket (II. 2.). De nevezi őket »közfeladatot ellátó, illetve a közéletben szerepet vállaló« személyeknek is, máshol pedig a „közélet szereplőinek» (III. 1.). [...] A Ptk. kommentárja szerint közzereplésnek az a megnyilvánulás minősül, amely befolyásolja a szűkebb vagy a tágabb társadalom életét, a helyi vagy az országos viszonyok alakulását [...] Nyilvánvalóan nem csupán a közhatalmat birtokló, politikai közszereplőket tekinti ilyennek, mivel megemlíti a »művészi, tudományos, illetve irodalmi működés körén kívül eső, így tehát az 'egyébként' közzereplést vállaló személy« esetét is. Ebből arra következtethetünk, hogy a művész, az irodalmár stb. is közszereplőnek minősül, és ehhez képest vannak »egyéb« közszereplők.” A közélet és a közzereplés fogalmának változásai a webes társadalomban. Médiakutató, 2005/3 sz.

⁶² Kfv.III.39.302/2010/8. Lásd még PAP András László: „A Legfelsőbb Bíróság ítélete az Egyenlő Bánásmód Hatóság határozatának hatályon kívül helyezéséről. Zaklatásnak minősülhet-e egy polgármester rasszista megnyilatkozása?” Jogesetek Magyarázata 2012/1.

⁶³ Kfv.III.39.010/2012/7.szám

⁶⁴ 2010 Kende megint vesztett Németh Miklós ellen. Index, szeptember 28. http://index.hu/belfold/2010/09/28/kende_megint_vesztett_nemeth_miklos_ellen (Letöltve: 2013. március 16.)

Városi Bíróság szerint nem tartozik az állami vagyon átláthatóságát biztosító jogszabályok hatálya alá a Paksi Atomerőmű.⁶⁵ A Társaság a Szabadságjogokért az alkotmányosság legfőbb őrét, az Alkotmánybíróságot vitte perbe, egy alkotmánybíróági beadványt készítő országgyűlési képviselő személyazonosságának titkosítását sérelmezve. A Fővárosi Ítélőtábla döntése⁶⁶ is azt állapította meg, hogy egy országgyűlési képviselő személyazonossága (még ha fejléces levélben is fordul egy másik állami hatósághoz) nem közérdekű információ, és az érintett nem minősül közszereplőnek. Később az Európai Emberi Jogi Bíróság a civil szervezetnek adott igazat a kérdésben.⁶⁷ 2014 szeptemberében pedig Gulyás Gergely fideszes alelnök javaslatára az Alkotmánybíróság tagjait jelölő eseti bizottság zárt ülésen szavazott a jelöltekről: „a jelöltek személyes adatainak védelme érdekében.”⁶⁸

Ugyan az Alkotmánybíróság egy 2014-es határozatában⁶⁹ kimondta, hogy sérti az Alaptörvény IX. cikkében foglalt szólás- és sajtószabadságot, hogy az új Ptk. a közügyek vitatásakor a közéleti szereplők szélesebb körű bírálhatóságát „méltányolható közérdek” igazolásához köti. A határozathoz ugyanakkor az Alaptörvényt elfogadó parlamenti többség által újonnan megválasztott legtöbb alkotmánybíró különvéleményt fűzött. Dienes-Oehm Egon⁷⁰ szerint *„Az Alaptörvénybe foglalt „Nemzeti hitvallás” tizenegyedik fordulata szerint „az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” Ezt a követelményt összevetve az alapjogokat szabályozó „Szabadság és felelősség” rész címével, egyértelműen megállapítható az az alapvető, lényegi változás az Alaptörvényben a korábbi Alkotmányhoz képest, hogy az alkotmányozó túl kívánt lépni az egyes szabadságjogok korlátozhatóságának korábbiakban kialakult gyakorlatán. Levezethető ugyanis az itt hivatkozott értelmezési keretből az, hogy valamely alapjog gyakorlása felelősséggel jár, a visszaélészerű joggyakorlás sértheti a köz érdekeit.”* Lenkovics Barnabás szerint pedig⁷¹ *„...egyre erősödik az a társadalmi ... igény, hogy a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát éppen az állam, mint közhatalom védje meg a sajtó- és médiahatalmak befolyásával és uralmával szemben ... egyre erősödő elvárás a joggal szemben, hogy a szólás- és véleménynyilvánítás szabadsága ne torzulhasson szabadossággá, ne fordulhasson a visszájára ... minden alapvető szabadság és alapvető jog gyakorlása ... felelősséggel jár, csak felelősséggel gyakorolható.”*

⁶⁵ A Tolna Megyei Bíróság másodfokú ítélete megváltoztatta a döntést, és kötelezte a Paksi Atomerőmű Zrt.-t dokumentumok nyilvánosságra hozatalára. Lásd pl. Energia Kontroll Program 2011; Nem lát el közfeladatot a Paksi Atomerőmű – a TASZ szerint abszurd az ítélet. HVG.hu, február 8. http://hvg.hu/itthon/20110208_paksi_atomeromu (Letöltve: 2013. március 16.)

⁶⁶ Pf.20.304/2005/8.

⁶⁷ Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary (37374/05, Judgement of 14 April 2009).

⁶⁸ Ők lehetnek az új AB-tagok, Index, 2014. 09. 15., http://index.hu/belfold/2014/09/15/zart_ulesen_targyalnak_a_leendo_ab-tagokrol/

⁶⁹ 7/2014. (III. 7.) AB határozat

⁷⁰ Para 83

⁷¹ Para 103, 105

Záró gondolatok

Konklúzióként Herpert Küpper⁷² szavai foglalják a legjobban össze a fentieket: „Az Alaptörvény elemzése vegyes képet tár fel. ... az egyént sokkal erősebb kollektív kötelékbe vonja Nyugat-Európa alkotmányaihoz képest. Ezenkívül a legerősebb hangsúllyal szerepeltetett kötelék, a nemzet, sokak szerint nem a jövőbe irányul, hanem visszafelé a 19. századba mutat ... Mindent összegezve az Alaptörvény nem áll olyan szilárdan az egyéni szabadság talaján, mint a legtöbb (nyugat-)európai alkotmány (beleértve az 1990-2011. évi magyar alkotmányt is). Emberképnek nem sikerült megszabadulnia az örökölt illiberális, kollektivista és állampaternalista elemektől.” Nemcsak arról van szó, hogy az Alaptörvény lehetővé teszi az állampolgárok egyes csoportjai (adott esetben az emberi jogok nemzetközi instrumentumaiban is megjelenített) alapvető jogainak korlátozását és kirekesztését, de visszautalva az írás kezdő gondolatához, nincsenek meggyőző bizonyítékaink arról sem, hogy az alkotmányozók a politikai közösség tagjainak ténylegesen feltért preferenciáit követték volna kodifikációs tevékenységük során.

Ez az írás tehát az Alaptörvény– elsősorban annak emberképét érintő – illiberális preferenciáit mutatta be. Arra mutattam rá, hogy a NER emberképét a középosztálybeli, a munkaerőpiacon aktív, nem hajléktalan, hívő keresztyén, de legalábbis az állam által kiválasztott felekezet tanait követő, heteroszexuális, házasságban élő, szexuálisan monogám, és természetesen termékeny magyar etnikumú emberekre, vagy legfeljebb őshonos, nemzeti kisebbségek tagjaira formázták. A Nemzeti Együttműködés Rendszerében a fenti ismérvek alapján meghatározott közösséghez tartozás függvénye az egyén méltósága (elismerése); és (liberális demokráciákban ismeretlen módon) a közösségek méltósága, köztük az etnikai többség is, a polgári és a büntetőjog által egyaránt biztosított méltóság védelmet élvez – adott esetben különböző: etnikai, világnézeti, életformabeli kisebbségekkel szemben is.

⁷² Imi. 11. o.